L'EXPERIÈNCIA RELIGIOSA ORDINÀRIA (*)

JOAN PRAT CARÒS

**Departament d'Antropologia Cultural. Tarragona
Institut Català d'Antropologia**

La vida religiosa ordinària d'àmplies capes de població ha girat, tradicionalment, entorn de tres eixos principals: **la casa, l'església parroquial i el santuari o ermita**. Aquests seran els tres marcs, les tres pilastres bàsiques, encara que no exclusives, sobre les quals desenvoluparem les pàgines següents.

1.- LA CASA (La religió domèstica).

A. L'interior de la llar.

Diferentment a altres religions, dins el cristianisme, i més concretament dins el catolicisme, no existeixen prescripcions que codifiquin la presència d'objectes religiosos a l'interior de les llars. Si bé, (vegeu **Religions et Traditions Populaires**: 1979) des del punt de vista oficial de l'església, els signes de devoció casolans són recomanats i en tant que tals estan sotmesos a certes regulacions, la llibertat d'elecció és notable i, per tant, també la seva diversitat.

Com a primera mesura pot resultar útil fer un plànol de la casa o pis assenyalat-ne les diverses dependències (entrada, cuina, menjador, dormitoris, sala, etc.), i l'inventari exhaustiu d'objectes religiosos (que no definirà l'investigador sinó els membres de la família) que s'hi troben.

D'aquests objectes -imatges, estàtues, quadres i pintures, pòsters, medalles, rosaris, relíquies, objectes beneïts, records de pelegrinació, estampes, llibres de devoció, revistes de missions i fulles parroquials- s'intentarà establir una primera evaluació, segons les diferents funcions que compleixen:

- * Funció decorativa («Déu vos guards», «Sagrats cors» de portes...)
- * Funció protectora (imatges, creus...)
- * Funció pràctica (objectes domèstics utilitaris impregnats de símbols religiosos, per exemple, plats, salers, etc.)
- * Funció ritual (objectes de pregària: rosaris)
- * Funció didàctica (llibres de pietat, vides de sants, estampes, gravats...)
- * Funció cultural (imatge a la qual es resa, besa, toca, s'il·lumina, etc.)

Dels diferents objectes s'assenyalarà el seu caire familiar o personal, i, fins on sigui possible, cal establir-ne la història. Els objectes, en fi, constitueixen els elements claus d'una decoració polisèmica que canvia en el temps segons els gustos i devocions dels membres de la família (o d'algun d'ells en particular) i que cal establir amb la màxima fidelitat possible.

B. Els exercicis de pietat.

La pregària i la meditació són les pràctiques religioses més freqüents que s'exerceixen a l'interior de la llar. Tampoc aquí no existeixen prescripcions rígides, però sí aconsellables, que inclouen gestos, postures, actituds, etc. A títol d'exemple es poden tenir en compte:

- * Pregàries diürnes i nocturnes (especificar oracions que es resen, qui les resa, com es resen, etc.)
- * L'àngelus.
- * Pràctiques religioses a l'entorn del menjar (fer la creu en partir el pa, benedicció de la taula, senyar-se abans de menjar...)
- * El rosari.
- * Meditació i lectura de llibres de pietat.
- * Altres exercicis de pietat: novenes i Mes de Maria.
- * Altres devocions domèstiques.

Especificar, en cada cas, la periodicitat de la pràctica; el nombre de persones que les tenen en compte (tota la família, els avis, el ma-

trimoni, la mare, etc.); les actituds corporals que es consideren idònies (de genolls, drets, asseguts, etc.), així com les altres circumstàncies ambientals que hom cregui pertinents.

C. Pràctiques i ritus de protecció.

El camp de les pràctiques de protecció sembla il·limitat, però aquest és un dels terrenys que han merescut l'atenció dels folkloristes (vegeu Amades: Costums i Creences, III volum), i algunes obres d'aquests poden servir de guia per establir l'esfera o esferes que caldrà analitzar. A nivell orientatiu podem distingir una sèrie d'eixos entorn dels quals giren les pràctiques de protecció:

a) La protecció de les persones:

- * La protecció individual del nadó fins a l'acabament de la infància mitjançant objectes (cintes beneïdes, medalles, escapularis, amulets, etc.), o bé amb signes (senyar-lo; fer-li besar medalles o creus, etc.).
- * La protecció individual del jove i els adults (medalles, creus, rosaris, estampes que es porten damunt el cos).
- * La protecció col·lectiva dels membres del grup domèstic mitjançant objectes, devocions als sants, i pràctica dels sacramentals.

b) La protecció dels béns:

- * La casa: -la protecció exterior (objectes beneïts situats als fonaments, teulada, façana i murs externs);
-la protecció intermediària (objectes i símbols situats al llindar de la porta, o bé a balcons i finestres).
-la protecció interior (objectes de protecció situats a l'interior de la llar).

Pel que fa a l'àmbit rural pot resultar útil tenir en compte:

- * L'estable i els animals.
- * Els camps i conreus.
- * Els graners.
- * Els aliments.
- * Els diners i les joies.
- * Etc.

Algunes pràctiques de protecció es vehiculen a través d'objectes específics. Per exemple:

- * Símbols vegetals (boix, olivera, palmes, llorer, beneïts en festes concretes: Rams, Divendres Sant, Corpus, etc.)

* Símbols naturals (aigua beneïda, foc i cera (ciris de la Candelera, o de Pasqua); cendra (Nadal, Dimecres Sant, Sant Joan); sal (salpas); pa (de sant Antoni; Sant Isidre o sant Roc); oli...

* Símbols religiosos (reliquies, imatges beneïdes, estampes, etc.)

A més de la utilització de símbols, altres ritus de protecció recoren a signes corporals (senyar-se, persignar-se,...), lingüístics (recitat de formuletes i oracions), gestos (mirar el cel, agenollar-se o fer genuflexió... davant ícones, objectes o edificis).

La necessitat de protecció lligada a desgràcies més o menys freqüents -llamps, tempestes, pedregades, malalties, mort repentina, «desgràcies» pèrdua d'objectes, etc.- cal estudiar-la en relació amb l'organització de l'espai domèstic, la vida quotidiana i laboral i la divisió sexual del treball dins i fora de la llar. Semblantment, cal descriure i analitzar els diferents sistemes de protecció (d'entrades i sortides; del centre a la perifèria per irradiació; dels angles al centre per irradiació, etc.) dins el marc del sistema ideològic que atribueix «eficàcia», «virtut» i «poder», a determinats objectes i els nega a altres. (Vegeu: Guesquin-Barbichon: 1981, i Devos: 1981).

Diferentment a les pràctiques de protecció, podríem dir-ne lliures, hi ha tot un conjunt de ritus de protecció que requereixen especialistes professionals: són els **sagramentals**. Un senzill llistat dels sagramentals (vegeu Josep Brau: 1925) que fan referència a l'esfera domèstica en la doble vertent de: a) protecció de persones, i b) protecció de béns, pot ésser representatiu de la penetració i influència de la institució en la vida casolana i domèstica, sobretot en medis rurals. A títol d'exemple i seguint l'esquema abans esmentat, tenim:

- a) * Benedicció de les parteres;
- * Benedicció dels infants;
- * El ritu de la benedicció general dels infants;
- * El ritu de la benedicció d'un infant malalt;
- * La benedicció dels malalts;
- * La benedicció apostòlica dels malalts;
- * La benedicció sacerdotal ordinària dels malalts;
- * La recomanació de l'ànima.
- b) * La benedicció d'una casa;
- * La benedicció d'un estable;
- * La benedicció dels pasturatges;

- * La benedicció dels animals;
- * La benedicció del bestiar;
- * La benedicció del bestiar malalt;
- * La benedicció de la carn del porc.

- * La benedicció dels queviures en general;
- * La benedicció dels aliments;
- * La benedicció del pa,
- * La benedicció dels fruits novells;
- * La benedicció dels formatges i de la mantega.

- * La benedicció de ciris i del coll en la festa de Sant Blai;
- * La benedicció de l'anyell Pasqual;
- * La benedicció dels ous de Pasqua;
- * La benedicció del vi de Sant Joan;

....

Malgrat que molts d'aquests ritus ja hauran desaparegut, poden ésser il·lustratius de les pràctiques del passat i assenyalar-ne els canvis del present (exemple: benedicció del pis, del cotxe, etc.).

D. La celebració del calendari litúrgic a la llar.

El calendari litúrgic oficial és viscut amb més o menys intensitat i segons les famílies, al si de la llar. Alguns tòpics que poden tenir-se en compte a aquest respecte serien:

- * Pràctiques de dejuni i abstinència.
- * Els temps forts de l'any litúrgic -Nadal, Quaresma, Setmana Santa i Pasqua, Tots Sants, etc.- i les seves repercussions en la vida de la llar: Costums, pràctiques i creences.
- * El calendari litúrgic i la gastronomia (crema de Sant Josep; bunyols de Quaresma, àpats de Divendres Sant; anyell o tortell pasqual; panallets i castanyes de Tots Sants, àpats i torrons de Nadal, etc.
- * El calendari litúrgic i l'esfera del treball domèstic (dites i refranys que ritmen activitats casolanes, agràries, etc.).
- * La celebració del santoral a la llar (onomàstiques).

E. La socialització religiosa dels infants a la llar.

És al si de la llar on, sovint, l'infant aprèn els rudiments de la pràctica i de les concepcions religioses dels seus pares (cal incloure-hi també els no-practicants o agnòstics) identificant-se amb la fe d'aquests. És també a la llar on s'aprenen els rudiments de la moral

catòlica. Així, alguns ítems a tenir en compte en aquest procés de socialització religiosa infantil vindrien donats per:

- * Aprenentatge de gestos, postures i oracions, amb indicació de qui les ensenya a l'infant; l'edat en què hom els les ensenya...
- * Les joguines religioses (altars, nines, retallables, etc.).
- * Els llibres de pietat infantils (còmics, històries de sants, «històries sagrades», etc.).
- * Contes, rondalles i narracions en general, de caire religiós, explicades als infants.
- * La noció de **bé i mal** (Qui la inculca a l'infant; com, quan i per què s'inculca).
- * La noció de **pecat** (qui, com, quan i en quines circumstàncies s'inculca).
- * Les nocions de: **cos/ànima; cel/infern; àngel/dimoni...**
- * Prescripcions religioses-morals sobre el propi cos (i el cos dels altres).
- * Etc.

El procés d'aprenentatge i socialització religiosa pot ésser analitzat cronològicament, car així es farà evident la progressiva participació de l'infant a la vida religiosa casolana.

F. Els «especialistes» casolans.

No és infreqüent que un o més membres de la família o grup domèstic es considerin i siguin considerats pels altres, més preparats i idonis en els afers religiosos. Caldrà indicar les característiques -edat, sexe, estat civil, temperament- i les raons -més devots, pietosos, més instruïts, etc.- en funció de les quals gaudeixen d'aquestes prerrogatives.

En altres casos, l'especialització no dependrà tant de les característiques o aptituds personals, sinó que els actors i els grups (vegeu Guesquin-Barbichon: 1981) vénen determinats i prescrits per la divisió sexual del treball i per l'estructura de l'organització domèstica.

G. Les biblioteques devotes.

Són nombroses les famílies -potser més en els àmbits rurals?- que conserven llibres de pietat: missals, catecismes, devocionaris, novenaris,... Pot resultar útil establir un primer inventari d'aquests llibres i, si és possible, un breu resum temàtic de cada llibre inventariat.

Aquest apartat -el de la lectura pietosa- no deixa d'ésser important si ens adonem que aquests llibres eren, sovint, els únics que es llegien regularment per part d'alguns o de tots els membres de la família.

Posteriorment, apareixen les col·leccions de novel·les pietoses i d'edificació, les vides de sants, etc. Semblantment al cas anterior pot ésser útil establir-ne l'inventari, així com els lectors reals o potencials a nivell casolà.

En qualsevol dels casos esmentats, cal establir el marc social que gira (o ha girat) entorn d'aquestes pràctiques i les circumstàncies concretes (lectura comentada o meditada; un lector per oients diversos; préstec de llibres a parents i amics, etc.).

Per bé que hem parlat en passat, la lectura de gènere religiós no és un tòpic que pertanyi exclusivament al passat, i en els nostres dies pot tenir concrecions ben actuals, com per exemple: fulles parroquials o diocesanes, subscripció a revistes de santuaris, missions, congregacions religioses, etc.

* * * * *

És evident que el que hem dit fins ara no esgota, ni molt menys, aquest primer àmbit de l'anàlisi. És, per tant, cada investigador en concret qui ha de completar les mancances del present text, o bé arrodonir-ne les significacions. Per si pot ésser útil suggerim uns darrers ítems a la consideració del lector:

- * Lèxic religiós utilitzat a la conversa quotidiana.
- * Salutacions de caire religiós («Déu vos Guard, ah Maria!, adéu...»)
- * Creences sobre els dimonis, àngels, apareguts, etc.
- * Els sants d'influència domèstica (St. Antoni, St. Roc, St. Corneli, etc.) i les devocions casolanes (Sagrat Cor, El bon Pastor, Sagrada Família, etc.).
- * Prescripcions religioses observades a l'àmbit casolà (per exemple: «llençar el pa és pecat»; «cal cremar els objectes be-neïts inservibles»; obligació de «fer caritat» als pobres, etc.).
- * Les relacions de la casa (o d'alguns dels seus membres) amb els especialistes religiosos locals: es convida a dinar el mossèn, aquest visita o no la llar,... bo i explicant el quan i per què ho fa).

- * El culte als fidels difunts de la família (oracions, estat de les tombes familiars, visites al cementiri, etc.).

2.- ENTRE LA CASA I LA PARRÒQUIA.

A. Els ritus de pas.

Els ritus de pas abasten totes aquelles cerimònies i comportaments rituals relacionats amb crisis vitals i canvis que l'individu o grup d'individus sofreix, o sofreixen, al llarg de la seva existència. Van Gennep (1909) va definir els ritus de pas com a «ritus que acompanyen tot canvi de lloc, estat, posició social i edat». Aquest procés és el que ha rebut el nom de «Del bressol a la tomba» per part dels folkloristes tradicionals, i és un dels temes més àmpliament treballats per aquests.

Els ritus de pas més importants que a la nostra societat coincideixen amb els sacraments, no són, estrictament parlant, cerimònies casolanes, car el seu marc natural és l'església parroquial, i, per altra banda requereixen de l'especialista local, o sia, el sacerdot. No obstant això, les seves repercussions casolanes (i comunitàries) són de primer ordre, i són aquests aspectes els que cal assenyalar. A títol d'exemple, es tindran en compte les significacions i reordenacions que en els aspectes socials i religiosos (i, per tant, en l'estructura interna de la família), giren entorn de:

- * El baptisme.
- * La confirmació.
- * La primera comunió.
- * La comunió solemne.
- * El matrimoni.
- * L'orde sagrat.
- * L'extremaució i els ritus funeraris.

Totes aquestes cerimònies, extraordinàriament importants, seran tractades extensament en una altra ocasió. Aquí interessa posar en relleu, mitjançant l'observació i l'entrevista directa, les valoracions que els diferents membres de la família atribueixen als ritus esmentats, i a, captar les connotacions domèstiques i casolanes que els acompanyen, per així, establir algunes de les interseccions fonamentals entre l'experiència religiosa ordinària d'àmbit familiar i l'experiència religiosa ordinària d'àmbit institucional.

B. L'escola i l'ensenyament primari.

Si l'àmbit familiar tendeix, segons R. Pannet (1974) a transmetre un estil de vida fonamentat en uns valors ètics i estètics d'ordre religiós, així com a inculcar en l'infant unes creences i unes pràctiques, el marc escolar, sobretot el confessional o el del «nacional-catolicisme» ha fet el mateix. Pensem que un punt de vista adequat per a l'investigador pot ésser el de verificar com l'escola reforça, modifica, matisa, eixampla, especialitza en uns casos, o inicia o nega en altres, un procés freqüentment començat a l'àmbit familiar. Caldrà, doncs, diferenciar:

- * L'ensenyament laic: els col·legis nacionals o privats.
- * L'ensenyament religiós: «Hermanes», «Hermanus», etc.

Tant en un cas com en l'altre, es descriuran amb detall i precisió alguns dels trets ja assenyalats a l'epígraf 1.:

- * La decoració religiosa de l'edifici (crucifixos a les classes, estampes, pòsters, imatges, murals, etc.).
- * Els exercicis de pietat (missa, oracions, jaculatories, rosari, mes de Maria, visita al Santíssim...).
- * La celebració del calendari litúrgic a l'escola (pessebres, assistència prescrita o aconsellada a processons, via crucis, etc.).

I altres, més o menys específics de l'àmbit escolar com serien:

- * Les classes de «doctrina».
- * Les classes d'«història sagrada».
- * El «Domund» i les missions.
- * Els exercicis espirituals i les convivències.
- * Vides de sants i de fundadors o fundadores d'ordes.
- * La captació de «vocacions» (sobretot en l'àmbit pedagògic religiós).
- * Existència o no de director espiritual i el seu paper.
- * Utilització d'exemples pedagògics de caire religiós (per exemple: els grans pecadors i els càstigs que sofrien, etc.).
- * Preparació suplementària per a rebre els sacraments (confesió, primera comunió...).

En fi; hom intentarà, com assenyalàvem al començament d'aquest epígraf, copsar, ja sigui mitjançant els ítems assenyalats o

bé amb altres que l'investigador cregui pertinents, el procés paral·lel, complementari i/o diferent en l'enculturació religiosa ordinària dels infants.

3.- L'ESGLÉSIA PARROQUIAL (La religió comunitària).

Una de les classificacions sèmiques, encara avui emprades, sobretot a l'àmbit rural, és la classificació de les persones segons aquestes siguin de «missa» o no ho siguin. La vida religiosa que gira entorn de l'església parroquial, i el caràcter públic d'aquesta vida, és un dels indicis socials més importants emprats per avaluar el grau de religiositat de les persones i grups socials d'una comunitat (poble, barri, etc.). Per a captar alguns aspectes importants de l'experiència religiosa ordinària de caràcter públic proposem l'esquema següent:

A. La situació de la parròquia.

Hom pot començar per descriure la situació de l'església parroquial dins el marc del poble o barri. Freqüentment, a l'àmbit almenys, l'edifici de la parròquia està construït al centre del poble, i és el punt de referència per excel·lència (en altres països, en canvi és l'ajuntament). Així, a més de les observacions personals i de les informacions espontànies de la gent (per exemple: és l'edifici més gran del poble; és l'edifici més alt o antic del poble; l'església està a la plaça major, etc.), l'investigador intentarà establir sobre el plànol la significació urbanística i simbòlica de l'església parroquial en el marc espacial de què es tracti, per exemple: poble, barri urbà...

B. L'interior de l'església parroquial.

En contraposició al que assenyalàvem en parlar de la llar, l'església parroquial -el centre de culte públic per excel·lència- està envoltada de prescripcions rituals. En primer lloc, però, l'investigador realitzarà una descripció acurada de la distribució de l'espai interior de l'església, acompanyada de dibuixos o plànols. En aquests hom intentarà indicar la situació i dimensions de les naus, presbiteri, sagristia, cor, altar major, altars laterals, emplaçament dels bancs dels fidels, pica baptismal, mobiliari, imatges i sants, etc. Una vegada descrit el marc físic s'enfocarà el tema de les prescripcions rituals. Així:

- * Les prescripcions rituals que cal observar per entrar al temple (senyar-se, fer genuflexions, observar silenci, prendre aigua beneïda, etc.).
- * Les prescripcions rituals que cal observar a l'interior del tem-

ple (actituds recomanades, gestos, etc.)

- * Les prescripcions rituals previstes en els **sagramentals** (vegeu J. Braun: 1924) entorn de:

- a) **L'edifici** (la festa de la col·locació de la primera pedra; la benedicció d'una nova església...)
- b) **Utensilis de culte utilitzats** (altar, calze, patena, cibori o copó per conservar-hi les hòsties, van per a les hòsties del viàtic; custòdia, sagrari, ampolles per als sants olis; pitxer o palangana per recollir l'aigua en el Lavabo; creu de l'altar, canelobres, una llàntia perpètua; un portacreu; cirials; pou per a l'aigua beneïda juntament amb un aspersori; pot per a encens i naveta; armari per guardar-hi hòsties no consagrades; campanes, campanetes, etc.).
- c) **Paraments litúrgics** (estovalles per cobrir l'altar; corporals; fioletes; pàl·lia; cobrecalzes; bosses, purificadors; tovalletes per eixugar els dits després del Lavabo en la missa; eixugamans, tovalloleta per al combregador; humerals...).
- d) **Mobiliari** (confessionaris, trona, banc, orgue o armònim, etc.).
- e) **Peces del vestit litúrgic** (àmit, alba, cíngol, maniples, estoles, casulles, etc.).

La llista d'objectes que acabem d'esmentar té per finalitat construir una mena d'inventari (incomplet) per a facilitar la confecció de possibles classificacions o taxonomies d'objectes de culte i litúrgics, més o menys coneguts pels fidels ordinaris. Aquests objectes compleixen unes funcions (decoratives, protectores, rituals, cultuals, etc., vegeu 1.A.) dins un microcosmos simbòlic en què els objectes no són neutres, sinó portadors d'unes informacions i d'un llenguatge. En la mesura que sigui possible, l'investigador ha de procurar, mitjançant la descripció i anàlisi d'aquest decorat polisèmic, captar els elements bàsics d'aquest microcosmos d'informació.

C. Les pràctiques religioses.

Entre les pràctiques religioses realitzades en el marc de l'església parroquial n'hi ha algunes -sobretot la missa i la recepció de sagraments- que es constitueixen com a pilastres de l'experiència religiosa ordinària d'àmplies capes de població. A títol d'exemple hom pot tenir en compte:

La missa.

- * La missa diària (hores, assistència, etc.).
- * La missa dels diumenges (o dissabtes) (hores, assistència, prescripció i percepció de l'obligatorietat, distribució espacial de la gent, participació, etc.).
- * Les misses de «festa» o solemnes (Nadal, Rams, Pasqua, Corpus, Festa Major, etc., Canvis significatius que es produeixen respecte a les misses dominicals a nivell de decoració, música, actes, etc., així com en l'assistència, participació del públic, etc.).
- * Les misses per encàrrec (motius que impulsen la gent a encarregar misses; qui les encarrega, etc.).
- * Misses de difunts (com, quan i perquè se celebren, etc.).

L'assistència a missa ha anat acompanyada de prescripcions (abstinència, regulació de la indumentària -dones amb cap cobert; homes, descobert-, separació de sexes i en certs casos separació de grups socials, etc.) que poden ajudar a perfilar les circumstàncies socials i simbòliques de la pràctica nuclear que constitueix l'anar a missa.

La recepció de sagraments.

En parlar dels ritus de pas i les seves repercussions o significacions casolanes, assenyalàvem que l'àmbit físic on idòniament aquests es reben és l'església parroquial i d'aquí el seu caire comunitari. Dèiem, també, que aquests aspectes serien tractats en profunditat en una ocasió ulterior. Si bé ratifiquem aquests punts, pot resultar útil realitzar unes primeres descripcions entorn de les pràctiques socials que envolten els ritus de pas, bo i distingint els ritus religiosos únics (baptisme, confirmació, primera comunió o comunió solemne, orde sagrat, i, sovint, matrimoni i extremaunció) d'aquells altres que poden ésser regulars (confessió, comunió).

Cada un d'aquests sagraments està envoltat d'un seguit de prescripcions, pràctiques i creences que han rebut, bàsicament, tres formes de tractaments distintes: el tractament dogmàtic i ritual (vegeu J. Braun: 1924); el tractament dels folkloristes, (vegeu Van Gennep: 1909; J. Amades: 1980-2^a ed.) o el tractament comunicacional i simbòlic (vegeu Edmund Leach: **Cultura y Comunicación. La lógica de la comunicación de los símbolos**: 1978).

Si bé és evident la utilitat de conèixer els tipus de tractaments ja

assajats, considerem més útil, per a l'investigador novell, encetar el tema mitjançant simples, però acurades descripcions dels comportaments externs dels protagonistes d'aquests ritus, a l'observació dels quals caldrà afegir, com a complement indispensable, els relats, descripcions i percepcions que al seu entorn manifesten els informadors locals, amb vista a captar la lògica interna que regula aquest àmbit cerimonial i privilegiat de l'experiència religiosa ordinària.

Altres pràctiques religioses ordinàries parroquials.

- * El rosari.
- * L'Àngelus i les Vespres.
- * Triduums i novenes.
- * Mes de Maria.
- * Funcions.
- * Vigílies, adoració nocturna.
- * La visita al Santíssim.
- * Visites espirituals.
- * Els primers divendres de mes.
- * Etc.

De cadascuna d'aquestes pràctiques, hom n'assenyalarà la periodicitat, l'assistència més o menys massiva..., i, sempre que sigui possible, les circumstàncies socials que les envolten o han envoltat.

D. L'ensenyament religiós ordinari.

L'ensenyament religiós institucional ha jugat un paper de primer ordre en el que hom anomena la història de les mentalitats. La formació de la mentalitat religiosa ordinària ha pogut en un seguit de fonts bàsiques, entre les que, ultra la socialització religiosa a la llar, es posen en relleu: el catecisme, la predicació, les missions interiors i, a l'actualitat, els mitjans de comunicació de masses (T.V., ràdio, revistes, etc.).

El catecisme.

El catecisme ha estat un mitjà d'alfabetització i d'unitat cultural de primera magnitud car per a molts infants el catecisme, «l'anar a doctrina» fou la seva única escola. Hom ha considerat (vegeu **Religions et Traditions Populaires**: 1979) en aquest sentit, com l'empremta del catecisme en la modelació de les mentalitats ha ultrapassat àmpliament l'esfera religiosa i ha contribuït, o bé a l'afermament de la vida religiosa ordinària de les persones o, al contrari, al rebuig total de la religió un cop feta la comunió solemne. Per a tractar aquest te-

ma hom pot tenir en compte els següents aspectes complementaris:

- * El catecisme com a institució.
- * El catecisme com a pràctica.
- * El catecisme com a manual.
- * Les parts del catecisme tradicional:
 - les veritats que cal creure.
 - els manaments que cal practicar.
 - els sagraments que cal rebre.

Els treballs de E.Germain (1970 i 1972) poden servir de guia per a l'anàlisi de les concepcions, conviccions i creences que l'església institucional ha vehiculat mitjançant el catecisme, i com aquest és font i reflex, alhora, de la interacció entre els nivells oficials i els representats pels fidels.

El canvi: El catecisme després del Concili Vaticà II (de «l'anar a doctrina» a la catequesi actual).

La predicació i els sermons.

En un context d'oralitat -majoritari fins a l'aparició dels mitjans audiovisuals i de comunicació de masses- la predicació ha tingut una importància fonamental en la formació religiosa de les masses. Així, la predicació dominical i la freqüent voluntat de culpabilització dels fidels mitjançant una pedagogia dogmàtica i terrorífica, constitueix, encara ara, un record ben viu en nombrosos informadors d'edat mitjana i molt més encara en els més vells. És en aquest sentit que proposem encetar el tema des de la perspectiva de la temàtica dels sermons i, seguint Guignet, (1981) verificar la utilitat o no de la classificació que aquest estableix entre:

- a) Els sermons de combat.
 - * Els deures del cristià i les dèsglòries del pecador.
 - * Mort, condemna, infern i judici final.
 - * Dimoni, pecat, penitència i mortificació.
 - * El diable, el món i la carn.
 - * Etc.
- b) Els sermons dogmàtics.
 - * La inculcació metòdica de les veritats de la fe (misteris, dogmes, ortodòxia estricta, etc.).
 - * Els manaments de la Llei de Déu i de l'Església.
- c) La instrucció moralitzant.
 - * Descripció de pecats concrets (impuresa, blasfèmia, borratxera, mentida, robatori, xafarderia, excessos del ball i les

festes, etc.) i els remeis que cal posar-hi.

A més de la qüestió temàtica, cal intentar refer el context en què s'ha donat (o és dona) la predicació ordinària, bo i captant les relacions que s'estableixen entre el predicador i els seus oients; els ressorts emotius que el primer utilitza i les reaccions de l'auditori; la visió pesimista (o optimista) que se'n desprèn; el recurs als sentiments elementals de temor i condemna, etc.

En fi, la descripció del marc d'un passat recent pel que fa a la predicació, pot resultar útil per captar el canvi -cas d'haver-se produït-; com es desenvolupa a l'actualitat la pràctica de la predicació, ja sigui la dominical o bé l'extraordinària (sermons de festa solemne), ja sigui a càrrec del sacerdot de la parròquia, o bé a càrrec de clergues forasters i/o especialitzats, i això pel que fa referència a temes, circumstàncies que hi intervenen, etc.

Les missions (interiors).

La missió com a intensificació de la vida religiosa parroquial a càrrec de clergues o ordes religioses especialitzades.

- * Èpoques de l'any en què s'organitzaven i horaris dels actes.
- * Actes:
 - Sermons (utilització de panells al·legòrics il·lustratius).
 - Actes pietosos i exercicis espirituals.
 - La confessió general.
- * Els records de la missió (estampes, càntics, himnes, rosaris, gravats, creus o padrons missionals, etc.).

De la predicació paral·lela als mitjans de comunicació de masses.

Abans de l'aparició dels mitjans de comunicació de masses moderns, havien existit les «predicacions paral·leles» (vegeu Ref. et Traditions Populaires: 1979), a càrrec de venedors ambulants. Aquests, que feien l'article dels almanacs, estampes, gravats, llibres de pietat, etc., que portaven per vendre, sovint realitzaven una predicació paral·lela que escapava al control oficial. En altres casos, venien catecismes paròdics i polèmics, temuts per les autoritats eclesiàstiques. En fi, cal no oblidar el paper dels titellaires ambulants i comedians o còmics que representaven peces de tema religiós, pels pobles i ciutats que visitaven.

A l'actualitat, tot aquest món ha desaparegut, i amb ell una dimensió comunitària de la religiositat ordinària, però en canvi els mitjans de comunicació de masses moderns inclouen, dins els seus es-

país, programes de caire religiós -xerrades, retransmissió en directe o diferit de misses i cerimònies, obres de teatre, etc.- que, juntament amb la subscripció a revistes de temàtica religiosa, arriben a les cases. En aquest apartat hom avaluarà la incidència i influència que a nivell casolà representen aquests nous aspectes de propaganda religiosa.

Pensem, en aquest sentit, que pot resultar senzill i útil l'anàlisi de la programació religiosa dels temps forts de l'any litúrgic (Nadal, Setmana Santa) en els mitjans de comunicació de masses, i la seva major o menor acceptació per part dels entrevistats.

E. Ritus i pràctiques de protecció comunitàries.

A l'apartat 1-C, parlàvem de les pràctiques i ritus de protecció domèstics com un element important de l'experiència religiosa ordinària. Ara bé, aquestes pràctiques no són exclusives de l'àmbit casolà, i abasten, freqüentment, l'espai comunitari com, per exemple, en els casos següents:

- * La delimitació de l'espai comunitari mitjançant signes o símbols religiosos (creus de terme, estelles, capelletes o nínxols de carrer, etc.).
- * El Sal-pas.
- * Les campanes de l'església com a elements protectors contra tempestes, pedregades i maltempsades.
- * La benedicció del terme.
- * Els ritus de foc i la seva vessant protectora (focs de Quaresma, focs de Sant Joan).
- * La celebració de festes i processons de significat agrari (Candelera, St. Antoni, St. Blai, Rams, Corpus, etc.).
- * Les pregàries per la pluja (rogatives) a nivell local.
- * Els vots de poble.
- * El culte als sants locals, protectors de persones, bestiar i béns (per exemple: St. Antoni, St. Sebastià, St. Marc, St. Roc, etc.).

Moltes pràctiques i ritus de protecció comunitaris s'emmarquen directament en la celebració de l'any litúrgic i en el santoral, i per tant, caldrà tractar-les en relació amb aquest.

F. La celebració del calendari religiós a la parròquia.

Com és ben sabut, la celebració del calendari religiós és inseparable de la celebració del calendari festiu en general, temàtica que ha

rebut una certa atenció en aquests darrers anys. Donada la impossibilitat de tractar **in extenso** aquesta qüestió (vegeu en aquest sentit la **Guia de Festes a Arxiu d'Etnografia de Catalunya, núm. 1**), l'investigador pot tenir en compte, sobretot, els aspectes o activitats més específicament religiosos que la celebració del calendari anual comporta en la parròquia o barri on es realitza l'estudi. Així, tant del calendari litúrgic pròpiament dit (Nadal, Pasqua) com del santoral, hom avaluarà alguns elements indicatius com poden ésser:

- * Festes que inclouen oficis solemnes o cantats.
- * Festes precedides per octaves i novenes.
- * Himnòdia religiosa específica de solemnitats concretes (nadales; cants de passió; cant de goigs...).
- * Festes que inclouen processons (Setmana Santa, Corpus, etc.) o altres ritus (benediccions, besamans, adoracions, etc.).
- * Festes que generen espectacles locals. Per exemple:
 - pessebres parroquials
 - pessebres vivents
 - concerts de Nadal
 - representacions de pastorets
 - representacions de la passió
 - caramelles
 - balls parlats
 - etc.

És també en aquest epígraf del calendari on cal incloure les festes majors de barri i pobles, en honor dels sants patrons de la parròquia, i les significacions socials i religioses que tenen per als informadors locals.

G. Associacions de caire religiós.

Un aspecte important en la vida religiosa ordinària de la comunitat la constitueixen les associacions voluntàries de laics que s'uneixen amb finalitats religioses i que reben els noms de patronats, confraries, pabordies, priorats, etc. D'aquestes associacions, que poden ésser força diverses -des de les filles de Maria, fins a les joventuts obreres catòliques- se n'assenyalarà:

- * Finalitat de l'associació.
- * Composició de l'associació.
- * Obligacions i deures dels associats.

creences que escapen de la quotidianitat i de la rutina. Així, malgrat que també als santuaris i ermites hom hi celebra les pràctiques religioses ordinàries (misses, rosaris, novenes, etc.), o bé el marc del santuari és aprofitat per a l'ensenyament religiós (sobretot predicació), etc., el caire normalment discontinu d'aquestes celebracions, i per damunt de tot l'afloració de pràctiques més o menys excepcionals -la promesa, els ritus profilàctics o curatius, l'ex-vot, l'expectativa de miracle, etc.- reforcen aquest caire atípic de la vivència religiosa ordinària de la gent.

Amb la finalitat de captar alguns d'aquests aspectes, proposem un esquema que fou redactat anteriorment a la resta de les presents pàgines i que hem modificat molt lleument, car havia servit ja de guia de treball a una sèrie de persones, amb resultats força notables. És per això que el lector observarà algunes diferències (la inclusió, per exemple, d'un epígraf d'informació històrica que no apareix en els apartats tractats amb anterioritat, però que malgrat tot, hem considerat pertinent de deixar per les raons esmentades). Per altra banda tampoc no hem modificat l'èmfasi clarament ruralitzant de la primera redacció, i que l'investigador pot alterar al seu gust, sobretot si estudia un santuari urbà.

Situació i enclavament.

Una de les impressions més constants que hom té en visitar les ermites i santuaris és la que tots -o gairebé tots- estan ubicats i construïts als llocs més privilegiats que la naturalesa de les rodalies ofereix. La situació, que no és un aspecte independent de les experiències estètiques i religioses que hom espera tenir en el santuari o ermita, pot ésser presentada a partir dels següents trets:

- * Descripció detallada del lloc on està construït el santuari (terreny, altitud sobre el nivell de mar, etc.).
- * Vegetació pròxima de la zona.
- * Rius, rieres o fonts pròximes al santuari.
- * Qualitat de les aigües del santuari (virtuts remeieres o medicinals, frescor especial, etc.).
- * El santuari i la caça. Indiquen les espècies -senglar, perdiu, conill...- que hom hi caça i les èpoques de caça.
- * El santuari i la recol·lecció: herbes, arrels medicinals, castanyes, espàrrecs, bolets...
- * Panoràmica i «visita» que s'albira des del santuari.

- * Reclutament dels associats.
- * Cerimònies religioses i profanes que organitzen (o en les quals participen).
- * Les finances.
- * Els béns i ornaments de l'associació.

A més d'aquests aspectes de tipus més o menys puntual, s'intentarà avaluar el paper de les associacions dins la vida parroquial i comunitària, les relacions que mantenen amb el sacerdot o sacerdots, etc. (Vegeu per a l'anàlisi d'associacions M. Segalen: 1975).

H. Els especialistes locals.

El rector d'una parròquia -rural o urbana- acostuma a ésser un personatge important dins la vida de la comunitat, i se n'espera un comportament més o menys estereotipat socialment. Aquest apartat es dedicarà a descriure -fins on sigui possible- les opinions dels habitants del poble respecte a aquest. Són aquestes opinions -que poden anar des d'una certa unanimitat a una gran diversitat- les que poden ajudar a copsar-ne el grau d'integració a la parròquia que regueix; les seves aliances implícites o explícites amb els diferents grups socials; els comportaments i actituds que hom espera d'ell, etc.

El mateix es farà en cas d'haver-hi altres especialistes en l'àmbit local estudiat (monges, frares, etc.).

A més d'aquests aspectes, podríem dir-ne d'opinió, el rector d'una parròquia exerceix una sèrie de funcions, ja sigui des del despatx parroquial o bé des de l'església mateixa, de caire burocràtic (llibres i arxius parroquials), econòmiques (captes, recepció de deixes i almoines, etc.), pedagògiques (organització o impartició de cursos), lúdiques (casals parroquials), polítiques (control o pes important en l'opinió de certs estrats de la població), etc., funcions serà necessari descriure amb la màxima cura possible.

4.- L'ERMITA I EL SANTUARI (La religió supracomunitària).

L'experiència religiosa que gira entorn de la família, de l'escola o de l'església parroquial té, sovint, un caire rutinari, car és precisament en aquests marcs socials (família, comunitat) on transcorre la vida de l'individu amb els seus problemes quotidians. En canvi, l'apartat que ara encetem -el de l'experiència religiosa que gira entorn de l'ermita o del santuari- té un caire podrien dir-ne «extraordinari» en el sentit d'aglutinar un conjunt d'actes, cerimònies, ritus i

Aïllament i liminalitat.

L'aïllament característic de força santuaris és una de les raons fonamentals que ha permès considerar els espais que aquests ocupen com una «terra de ningú» i, en aquest sentit, de clara situació liminal. L'esmentada situació de liminalitat queda reforçada en el moment en què observem la situació de frontera, marca o partió que majoritàriament ocupen. Cal, per tant, conèixer els següents aspectes:

- * Propietat dels terrenys on està ubicat el santuari (bisbat, ajuntament, propietat particular, terrenys comunals, etc.).
- * Poble o pobles que es consideren propietaris del santuari i raons que addueixen en aquest sentit.
- * Camins antics i moderns d'accés al santuari (estat de conservació, d'utilització, etc.).
- * Indiqueu si el santuari està situat en alguna línia divisòria d'aigües.
- * Indiqueu si el santuari està situat a les fronteres d'antigues demarcacions territorials, com per exemple, baronies, pabordies, comtats, etc.
- * Indiqueu si el santuari està situat als límits municipals, parroquials, comarcals, provincials, diocesans.
- * Plets i discussions de propietat entorn del santuari. Qui els ha protagonitzat? Quan?
- * Canvis que es recordin en la propietat del santuari: vendes, especulació del sòl a zones properes, etc.

Aspectes històrics.

Els estudis històrics monogràfics sobre ermites i santuaris són nombrosos i, sovint, mal aprofitats. No obstant això, aquests treballs acostumen a incloure dades i informacions històriques fidedignes que abasten nombrosos aspectes relacionats amb els annals dels centres que ens ocupen. En aquest epígraf, es tractarà de posar en relleu (indicant, és clar, les fonts utilitzades -llibres, monografies, documentació d'arxiu, informació oral-) alguns dels aspectes claus en l'evolució històrica dels santuaris i ermites.

- * Prop del santuari, s'han fet excavacions arqueològiques? (Indiqueu, en cas afirmatiu, les troballes realitzades).
- * L'origen del santuari.
- * Construccions i remodelacions arquitectòniques realitzades al

llarg dels segles.

- * Llegats testamentaris i altres donacions que el santuari ha rebut al llarg de la seva història. Els béns i els tresors amb què compta el centre.
- * Indulgències de papes, cardenals i bisbes concedides als peregrins i visitants.
- * Antiques festivitats de l'ermita o santuari: romeries, aplecs...
- * Antiques organitzacions religioses: confraries, pabordies, etc.
- * Els moments d'esplendor i els moments de crisi -guerres remences, franceses, carlines, guerres civils, etc.-, i les seves repercussions en la vida del Santuari.

L'origen històric de moltes ermites i santuaris a Catalunya està relacionat amb diverses institucions -ordes monàstiques, feudalisme, pairalisme, etc.- que poden ésser còpsades en observacions més o menys puntuals, com per exemple:

- * Construcció del santuari al costat a prop d'un monestir o convent.
- * Construcció del santuari al costat o prop d'un castell.
- * El santuari o ermita, havia estat parròquia?
- * El santuari, té o ha tingut un cementiri al costat?
- * Relació de l'ermita o santuari amb alguna casa pairal.
- * El santuari, havia estat hostel en algun antic camí de bast, ramader o de comerç en general? Indiqueu les característiques del camí.
- * L'origen de l'ermita o santuari com a conseqüència d'algun vot o prometença.

Un altre aspecte important són les llegendes i mites d'origen que justifiquen, normalment amb trets sobrenaturals, la ubicació actual de l'ermita o santuari, aspecte aquest que reforça el ja assenyalat caràcter extraordinari de l'experiència religiosa dels fidels.

- * Transcripció literal de la llegenda o tradició oral entorn de la troballa del sant o marededéu de què es tracti.
- * En el cas d'ésser imatge trobada caldrà indicar:
 - lloc (cova, arbre, font, roca, esbarzer, etc.) de la troballa.
 - intermediari humà o animal que realitza la troballa (pastor, pastora, carreter... bou, toro, ovella, ocell...)
 - resistències de la icona a ésser traslladada, etc.

- * Variants de la història de la troballa degudes a: inspiració, visió, somni, etc.
- * Històries, tradicions i llegendes relacionades amb la imatge o el santuari.

Àrees devocionals i calendari de romeries i aplecs.

En primer lloc cal elaborar un mapa on poder assenyalar els pobles que van en romeria o assisteixen als aplecs del santuari, tenint en compte, a més de les informacions orals:

- * La procedència geogràfica dels ex-vots del santuari.
- * La procedència geogràfica dels nuvis que es casen al santuari.
- * La procedència geogràfica dels devots que hi encarreguen misses.
- * Cal observar, també, si les persones dels pobles de les rodalies porten el mateix nom del patró o patrona que es venera al santuari o ermita.
- * Motius i raons que expliquen el radi devocional (aspectes geogràfics, agrícoles, ramaders; antigues demarcacions històriques i econòmiques; xarxes de camins, etc.).

En segon lloc, cal descriure amb tot detall el calendari de romeries i aplecs dels pobles que acudeixen al santuari, assenyalant:

- * Les antigues dates de peregrinació i les actuals (En el cas que hi hagi hagut canvis, indicar-ne els motius).
- * Relació del calendari d'aplecs i romeries amb el cicle agrícola o festiu.
- * Relació del calendari d'aplecs i romeries amb les fires i mercats de la zona.

Els santuaris com a centres de salut.

Des de molt antic, els santuaris s'han considerat com a centres d'energia espiritual dels quals irradia la salut i la virtut, tant l'espiritual com la material. Aquesta configuració màgico-religiosa ha donat lloc a una especialització de les imatges i dels santuaris, en la triple direcció de: a) la protecció sobrenatural contra la naturalesa i els seus disharmònics (secada, pedregades, tempestes, plagues, etc.); b) la salut corporal (ceguera, colxera, part...) i c) les crisis socials (gueres, fam, pesta, setges, etc.).

A més de les especialitzacions miraculoses de les imatges dels santuaris (en aquest sentit, a part de les informacions orals cal con-

sultar els goigs), en alguns hi ha predomini de la devoció de pagesos, pastors, mariners, etc., i aquest aspecte estableix, semblantment, especialitzacions en allò que hom espera rebre del santuari en qüestió.

Les visites rituals al santuari o ermita.

Promeses i vots (visites individuals o familiars).

- * Motius que impulsen la gent a fer promeses.
- * Dates en les que hom acostuma a satisfer les promeses o vots.
- * L'obligatorietat en el compliment de la promesa.
- * Protagonistes de la promesa (dones, homes, indiqueu-ne característiques personals).
- * Actes de què consta una anada al santuari per al compliment d'una promesa. Descripció: horaris, cronologia, formes de locomoció (a peu; fragments del camí, descalç; de genolls, etc.).
- * Vigència o desaparició del sistema de promeses (en el darrer cas, indicar des de quan ha desaparegut, raons que donen els informadors per explicar la seva desaparició, etc.).
- * El santuari, disposa d'algun lloc per a col·locar els ciris, llànties, llantions, poms de flors, etc. conseqüència de promeses o vots?

Rogatives i pregàries (visites col·lectives d'una sola comunitat).

- * Motius que impulsen la gent a fer rogatives o pregàries (secada, plagues dels camps...)
- * Dates en què se celebren (o celebraven). Qui decidia fer-les.
- * Caràcter voluntari, semiobligatori o obligatori de l'assistència a les rogatives. (Ex.: multes en cas d'inassistència injustificada).
- * Protagonistes de les processons de rogatives. (Tota la família, el cap de casa...).
- * Descripció detallada dels actes i ritus d'un dia de rogatives (horaris, ritus...).
- * Vigència o desaparició de les processons de rogatives. (En el darrer cas, indiqueu des de quan no se'n fan, raons que expliquen la desaparició del costum, etc.).

Vots de poble o vots de vila.

- * Motius històrics que han impulsat la gent a establir un vot de

poble: Fam, setge, guerra, epidèmia... Detalleu les històries concretes.

- * Dates en què se celebren (o celebraven).
- * L'obligatorietat en l'observança del vot de poble: Hi assisteix l'ajuntament, un representant de cada casa, etc.
- * Descripció detallada dels actes i ritus de què es compon un dia de compliment de vot de poble (horaris, ritus...).
- * Vigència o desaparició del vot de poble. (En el darrer cas, indiqueu des de quan ha desaparegut, i les raons que expliquen la seva desaparició).

L'aplec. (Visites col·lectives de varies comunitats).

- * L'origen dels aplecs.
- * Motius que impulsen la gent a assistir als aplecs (divertir-se, ballar, honorar al patró o patrona...).
- * Dates en què se celebren (o celebraven) els aplecs.
- * L'obligatorietat en l'assistència a l'aplec. Hi assisteixen les autoritats, etc. o els joves, vells, homes, dones... Nombre aproximat d'assistents en un dia d'aplec.
- * Descripció detallada de tots els actes que se celebren en un dia d'aplec.
- * Costums típics del dia d'aplec (rifes, subhastes, menjars típics, balls, caritats i pa beneït).
- * Vigència, desaparició o progressiva importància del dia de l'aplec. (En els dos darrers casos indiqueu raons que expliquin els possibles canvis).

La visita als santuaris permet captar una àmplia tipologia d'aplecs. Hi ha, entre altres, aplecs de pastors, de pescadors i de pagesos; aplecs de carrers, barris o parròquies; de viles grans, i aplecs d'orfeons, de corals de colles sardanistes, de centres excursionistes; grups ecologistes; aplecs de penyes ciclistes o taurines; aplecs infantils, aplecs de jubilats; aplecs de malalts i «brancaillers», etc., en una variada mostra de grups i subgrups, organitzacions formals i informals, etc., en les quals l'investigador haurà d'amprofundir.

Els aspectes organitzatius en la vida del santuari.

Si els santuaris són centres d'interacció social als quals la gent acut amb diverses intencions, cal que estiguin dotats de la infraestructura organitzativa necessària per a garantir-ne el funcionament. Les

formes organitzatives tradicionals, així com els serveis de què disposen els santuaris, adopten diverses modalitats, entre les quals, a títol d'exemple, poden tenir-se en compte les següents:

- * Instal·lacions o serveis de què disposa el santuari (restaurant, fonda, botiga de records, etc.).
- * Habitabilitat del santuari (permanent, els caps de setmana, l'estiu, un mes l'any...).
- * Hi ha capellà custodi propi? Activitats i responsabilitats d'aquest.
- * Hi ha ermità, masovers, hostalers, encarregats? Si no n'hi ha, però n'hi ha hagut, indiqueu fins quan van ser-hi, per què ho van deixar, etc.
- * Drets i obligacions que tenien: abans i ara.
- * Confreres, pabordes, priors, majorals i altres càrrecs relacionats amb les ermites i santuaris.
- * Organitzacions -confraries, pabordies, priorats, patronats que els integren i formes jurídiques o costumàries de les associacions.
- * Membres que integren aquestes associacions (Homes/dones; casats/solters, etc.).
- * Drets i deures dels membres de les associacions.
- * Càrrecs directius i formes d'elecció.
- * Indiqueu si els càrrecs són únicament vàlids per a l'ermita o santuari o ho són també per a la parròquia.
- * La financiació econòmica del santuari a l'actualitat. Fonts d'ingressos, administració i responsabilitats econòmiques, etc.

Aspectes devocionals i simbòlics.

Amb freqüència un seguit d'aspectes que hem vist en els epígrafs anteriors -sobretot els relacionats amb l'ajuda, la salut i el poder guaridor que hom cerca en els santuaris- es condensen en les imatges patronals que aquests estotgen, i amb les quals s'estableix una comunicació ritualitzada. És en aquesta direcció que cal tenir en compte els següents apartats:

- * La imatge. Descripció acurada (vestits, joies, etc.).
- * Ritus centrats en la imatge: petons, tocaments, gestos, etc.
- * Poders que hom atribueix a la imatge.

- * Invocacions «normals» i «especials». Entre aquestes darreres: part, malalties concretes, petició de pluja...
- * Goigs, novenes i himnes.
- * Ex-vots. Descripció dels ex-vots assenyalant-ne text, forma, característiques, etc.
- * Miracles i fets sobrenaturals atribuïts a la imatge.

NOTA:

(*) El primer guió d'aquest model-guia fou elaborat a partir de la lectura de **religions et Traditions Populaires** (1979), catàleg d'una exposició del Musée des Arts et Traditions Populaires. Posteriorment, l'he refós, ampliat i completat, una i altra vegada, mitjançant lectures diverses i, sobretot, amb el propi treball introspectiu.